

**Акбарова Барно Шухратовна,
ТДИУ, Статистика кафедраси
катта ўқитувчиси**

САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

**ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА И ЧАСТНОГО
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ
PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS AND PRIVATE
ENTREPRENEURSHIP AT INDUSTRIAL ENTERPRISES**

Аннотация. Ўзбекистон Республикаси ҳудудларида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини, саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш кўрсаткичларини статистик таҳлил қилинган, ҳамда тренд тенграмаси асосида ҳисоблаб прогноз қилинган.

Таянч иборалар: ишлаб чиқарувчи, тадбиркорлик, кичик бизнес, саноат маҳсулот, даромад.

Аннотация. Статистический анализ промышленного производства малого бизнеса и частного предпринимательства в регионах Республики Узбекистан, а также прогнозирование на основе уравнения тренда.

Ключевые слова: производитель, предпринимательство, малый бизнес, промышленный продукт, доход.

Abstract. Statistical analysis of industrial production of small businesses and private enterprises in the regions of the Republic of Uzbekistan, as well as forecasting on the basis of trend trends.

Key words: producer, entrepreneur, small business, promoted product, income.

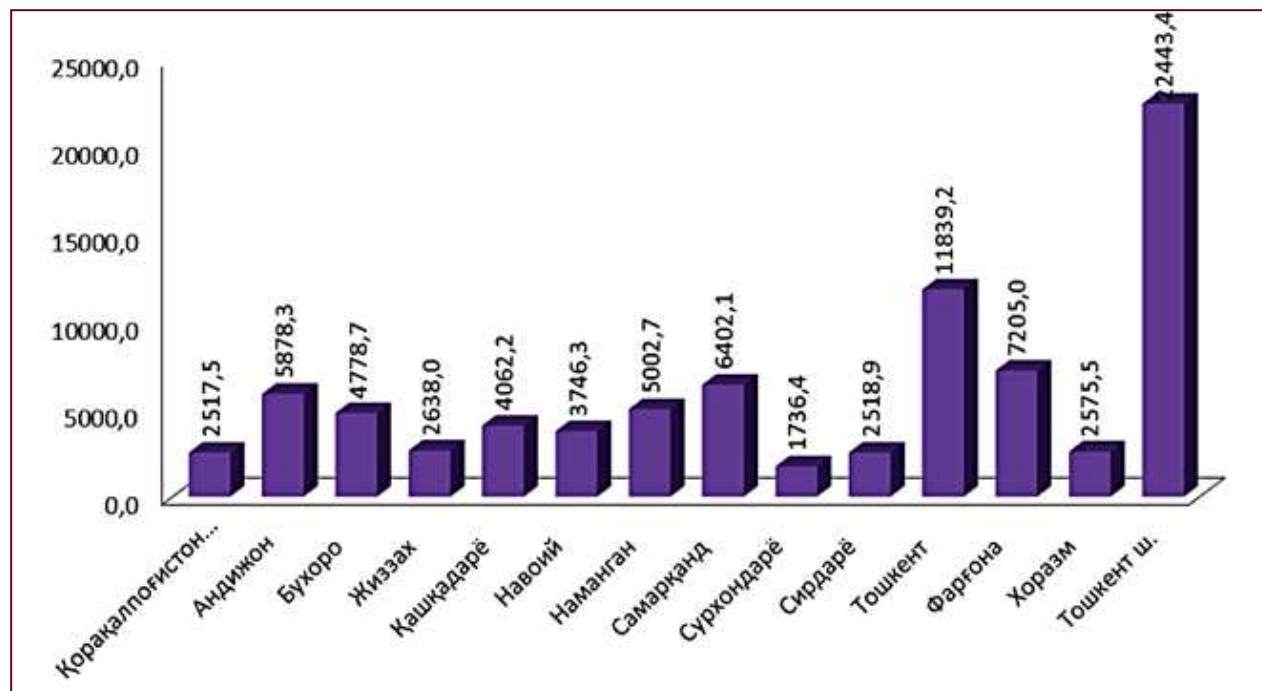
2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида: «Янги иш ўринларини яратиш ҳамда аҳолининг, энг аввало, ўрта махсус ва олий ўқув муассасалари битирувчилари бандлигини таъминлаш, меҳнат бозори мутаносиблигини ва инфратузилмаси ривожланишини таъминлаш, ишсизлик даражасини камайтириш; меҳнатга лаёқатли аҳолининг меҳнат ва тадбиркорлик фаоллигини тўлиқ амалга ошириш учун шароитлар яратиш, иш кучи сифатини яхшилаш, ишга муҳтож шахсларни касбга тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини кенгайтириш» [1] бўйича муҳим вазифалар белгилаб берилган. Мазкур вазифаларнинг самарали ижроси республикада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасини статистик усулларини қўллаган ҳолда ўрганиш асосида такомиллаштиришни талаб этади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 июлдаги ПҚ-3859-сон «Аҳоли бандлигини таъминлаш борасидаги ишларни такомиллаштириш ва самара-

дорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги, 2018 йил 8 июндаги ПҚ-3777-сон «Хар бир оила –тадбиркор» дастурларини амалга ошириш тўғрисида»ги қарорларида ва бошқа меъёрий ҳуқуқий ҳужжатларида белгиланган вазифаларни амалга оширишда мазкур тадқиқот натижалари муайян даражада хизмат қилади. Расмий статистик маълумотларга кўра, 2019 йилда 48,9 мингтадан ортиқ кичик корхона ва микрофирмалар (фермер ва деҳқон хўжаликларисиз) ташкил қилинди, бу ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 28,2 % кўп демакдир. Шунинг натижасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2000 йилдаги 31,0 фоиздан 2010 йилда 52,5 фоизга 2019 йилда эса 56,5 фоизга кўтарилди [2].

Иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида мулкчилик шакллариининг ривожланиши кенг кўламда эркин товар ишлаб чиқарувчилар, кичик бизнес субъектлари ва тадбиркорлар қатлами фаолиятини ривожлантиришни тақазо этади. Шундай экан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик иқтисодиёт тузилмаларида энг олдинги ўринларни эгаллаши керак. Бунинг учун эса бугунги кунда кичик бизнес субъектлари рақобатбардошлигини таъминлаш ва улар фаолиятида реструктуризация жараёнларини кучайтириш муҳим амалий аҳамият касб этади. Маълумки, республикамизда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг пировард мақсади эркин рақобат асосида ривожланадиган иқтисодиётни шакллантиришдан иборатдир.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудларида кичик тадбиркорлик субъектлари саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми ошиб бормоқда. Бунинг асосий сабаби саноат маҳсулотларига бўлган талабнинг ортиб бориши билан белгиланади. Бу эса саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмининг ортиши прогноз даражаларини аниқлашни тақазо этади.

Ўзбекистон Республикаси кичик тадбиркорлик субъектлари саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми прогнозини тренд тенгламаси орқали аниқлаймиз.

1-расм. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган саноат маҳсулотлари (ишлаб, хизматлар).¹

¹ Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

«Қатор даражалари ўртасидаги мутлоқ фарқлар (мутлоқ ўсишлар) деярлик ўзгармас микдор (константа) бўлса ёки бир биридан жуда кам тафовутланса, яъни даражалар арифметик прогрессия ёки унга яқин шаклда ўзгарса, уларни вақтини тўғри чизиқли функцияси деб қараш мумкин.

$$Y = a_0 + a_1 t.$$

Бу аниқланаётган тўғри чизиқнинг a_0 ва a_1 параметрлари (тенглама номаълум ҳадлари) кичик квадрат усули ёрдамида нормал тенгламалар тизимини тузиб ечиш йўли билан аниқланади:

$$na_0 + a_1 \sum t = \sum y,$$

$$a_0 \sum t + a_1 \sum t^2 = \sum Y_t.$$

Бу ерда: Y – берилган қатор даражалари; N – уларнинг сони; t – даврнинг тартиб сони.

$$\begin{cases} Na_0 = \sum Y \\ a_1 \sum t^2 = \sum Yt \end{cases}$$

$$\text{Бундан: } a_0 = \frac{\sum Y}{N} = \bar{Y} \quad \text{ва} \quad a_1 = \frac{\sum Yt}{\sum t^2} \quad [\text{IV.6, 126 бет}]$$

1 - ж а д в а л

Ўзбекистон Республикаси кичик тадбиркорлик (бизнес) субъектлари томонидан саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш ҳажми ва прогноз даражаси¹

Йиллар	Кичик бизнес субъектлари томонидан саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш ҳажми, млрд.сўм. (Y)	Шартли йиллар, t	t ₂	Y*t	Y _t	Йиллар	t	Кичик бизнес субъектлари томонидан саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш ҳажми, млрд.сўм.
2013	15181,8	-3	9	-45545	13160	2020	4	97375,9
2014	23967,2	-2	4	-47934	25191	2021	5	109406,8
2015	35699,7	-1	1	-35700	37222	2022	6	121437,6
2016	50020,8	0	0	0	49252	2023	7	133468,5
2017	57095,6	1	1	57096	61283	2024	8	145499,4
2018	79457,7	2	4	158915	73314	2025	9	157530,2
2019	83344,2	3	9	250033	85345			
Жами	344767	0	28	336864	344767			

Олинган маълумотлар асосан:

Ўзбекистон Республикаси кичик тадбиркорлик (бизнес) субъектлари томонидан саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш ҳажми учун:

Бунда:

$$a_0 = \frac{\sum Y}{n} = \frac{344767}{7} = 49252.4 \text{ млрд сўм.}$$

¹ М а н б а: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг 2013–2019 йиллар бўйича маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.

$$a_1 = \frac{\sum Y_t}{\sum t^2} = 12030.9 \text{ млрд сўм.}$$

Маълумотларнинг таҳлили натижасида шу маълум бўлдики, ахборот базаси сифатида Ўзбекистон Республикаси кичик тадбиркорлик (бизнес) субъектлари томонидан саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш ҳажми 2013–2019 йиллардаги статистик ҳисоботлар маълумотлари ўтказилган аниқ социологик тадқиқотлар натижаларидан фойдаланилди. 2025 йилда Ўзбекистон Республикаси кичик тадбиркорлик (бизнес) субъектлари томонидан саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш ҳажми 157530,2 млрд сўмни ташкил этиши кутилмоқда.

Истиқболда иқтисодий тармоқларида ҳам ўзгаришлар юзага келади. Бу ҳолат ҳам кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиши асосида рўй беради.

Умумий саноат маҳсулотини ишлаб чиқаришда истиқболда ўзгаришлар саноат соҳасига талаб натижасида содир бўлади, шунингдек қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи кичик корхоналарнинг ривожланиш ҳисобига бу соҳа янада юксалади. Савдо айланмасининг тўлиқ мувофиқлашуви натижасида бу соҳада кўрсаткич улуши пасайиши содир бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, республикамиз кичик бизнеснинг бундай кўрсаткичларга эришиши тадбиркорлик фаоллиги орқали амалга ошади. Истиқболда кутиладиган натижалар асосан кичик тадбиркорликнинг фаол ривожланиши эвазига рўй беради. Бу эса улар томонидан ишлаб чиқариладиган маҳсулот миқдорининг ўсиш динамикасини таъминлайди.

Республикамизнинг иқтисодий тараққиёти, иқтисодий мустақиллиги, халқининг фаровон турмуш даражаси, қолаверса меҳнат ресурсларининг иш билан бандлик даражаси кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожига билан боғлиқдир. Бу ҳолат эса корхоналарнинг иқтисодий эркинлигини рағбатлантириш даражасининг ривожланиши билан тавсифланади.

Амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ давлат бошқарув органларининг тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш соҳасидаги ваколатлари қуйидагилардан иборат:

- ▶ тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши ва тадбиркорлик фаолиятининг ривожлантирилиши устидан мониторингни, мавжуд муаммоларни ўрганишни ҳамда тадбиркорликнинг ҳуқуқий кафолатларини мустаҳкамлашга қаратилган норматив ҳужжатларни такомиллаштириш юзасидан таклифлар киритишни амалга оширади;
- ▶ тадбиркорлик фаолияти субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлайди;
- ▶ тадбиркорлик фаолияти субъектларига молиявий, моддий-техник ва ахборот ресурсларидан эркин фойдаланишда кўмаклашади;
- ▶ тадбиркорлик фаолияти субъектларига ўз маҳсулотларини ташқи ва ички бозорларда реализация қилишда кўмаклашади;
- ▶ тадбиркорлик фаолияти субъектлари ўртасида ахборот ва тушунтириш ишларини, консалтинг, суғурта ва бошқа хил хизматлар тизими ривожлантирилишини ташкил этади;
- ▶ тадбиркорлик фаолияти субъектларига кадрларни тайёрлашда, қайта тайёрлашда ва уларнинг малакасини оширишда кўмаклашади ва ҳ.к.;

Амалдаги қонунчиликка асосан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари қуйидаги ҳуқуқларга эга:

- ▶ қонун ҳужжатларига мувофиқ ўзига тегишли мол-мулкка эгалик қилиш, ундан фойдаланиш ва уни тасарруф этиш;
- ▶ мустақил равишда ишлаб чиқариш дастурини шакллантириш, маҳсулот етказиб берувчиларни ва ўз маҳсулотининг (ишлари, хизматларининг) истеъмолчиларини танлаш;
- ▶ тадбиркорликдан чекланмаган миқдорда даромад (фойда) олиш ва уни ўз ихтиёрига кўра тасарруф этиш;
- ▶ ўз маҳсулотини (ишлари, хизматларини), ишлаб чиқариш чиқиндиларини бозор конъюнктурасидан келиб чиқиб, мустақил равишда белгиланадиган нархлар ва тарифлар бўйича ёки шартнома асосида реализация қилиш;
- ▶ бинолар, иншоотлар, ускуналар ва бошқа мол-мулкни олиш ва (ёки) ижарага олиш, шу жумладан лизинг йўли билан;
- ▶ белгиланган тартибда ташки иқтисодий фаолиятни амалга ошириш ва бошқалар.

Ҳудудлар бўйича маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг истиқболда ўсиб бориш динамикасини корхоналар миқдорининг ўсиб бориш ҳолати бўйича таҳлил этсак, бу ҳолат қўшимча янги кичик корхоналарнинг ташкил этилиши ҳисобига амалга ошади.

Яратилган имкониятлардан самарали фойдаланган ҳудудларда ялпи ҳудудий маҳсулотнинг юқори суръатлар билан ўсиши таъминланади. Жумладан, кичик бизнес корхоналарининг ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш эвазига истиқболда кўзланган натижаларга эришиш таъминланади.

Миллий иқтисодиётнинг рақобатдошлиги иқтисодий фаолият жараёнлари ва унинг натижаларини акс эттирувчи кўрсаткичларда кичик бизнес улушининг юқори бўлишига ҳам боғлиқ эканлиги шубҳасиздир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги 4947-сонли «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони. <http://lex.uz/>
2. Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси www.stat.uz.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Иқтисодиёт реал сектори корхоналарининг молиявий барқарорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида. 2008 йил 18 ноябрь, ПФ-4053-сон. [www. Lex.uz](http://www.lex.uz)
4. Соатов Н.М., Набиев Х., Аюбжонов А.. Статистика. – Т.: ТДИУ, 2020.

Алиев Я.Э.,
ТДИУ Иқтисодиёт кафедраси
мудир, и.ф.д. доцент.
e-mail: ya.aliyev@tsue.uz

МАКРОИҚТИСОДИЙ БАРҚАРОРЛИКНИ ТАЪМИНЛАШДА АГРАР БОЗОРНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЙЎЛЛАРИ

SPECIFIC WAYS TO AGRARIAN MARKET DEVELOPMENT TO ENSURE MACROECONOMIC SUSTAINABILITY

КОНКРЕТНЫЕ ПУТИ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО РЫНКА ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ

Аннотация. Макроиқтисодий барқарорликни мустаҳкамлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолиш, миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш, қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш, инвестициявий муҳитни яхшилаш орқали мамлакатимиз иқтисодиёти тармоқларига хорижий сармояларни фаол жалб этишни талаб этади. Мақолада макроиқтисодий барқарорликни таъминлашда аграр бозорни ривожлантиришнинг илмий жиҳатдан ёритилган.

Таянч иборалар: макроиқтисодий барқарорлик, рақобат, модернизация, инновацион жараён, инновацион маҳсулот, инновацион менеджмент, инновацион маркетинг, аграр бозор, аграр маҳсулот.

Abstract. Strengthening macroeconomic stability and maintaining high economic growth rates, increasing the competitiveness of the national economy, modernization and accelerated development of agriculture, improving the investment climate require active attraction of foreign investment in sectors of the economy. The article scientifically covers the development of the agrarian market in ensuring macroeconomic stability.

Keywords: macroeconomic stability, competition, modernization, innovation process, innovative product, innovation management, innovative marketing, agricultural market, agricultural product.

Аннотация. Укрепление макроэкономической стабильности и поддержание высоких темпов экономического роста, повышение конкурентоспособности национальной экономики, модернизация и ускоренное развитие сельского хозяйства, улучшение инвестиционного климата требуют активного привлечения иностранных инвестиций в отрасли экономики. В статье научно освещается развитие аграрного рынка в обеспечении макроэкономической стабильности.

Ключевые слова: макроэкономическая стабильность, конкуренция, модернизация, инновационный процесс, инновационный продукт, инновационный менеджмент, инновационный маркетинг, аграрный рынок, аграрный продукт.